

Ouders ondersteunen bij opvoeden

Author(s)

Aarts, Wilma; Boendermaker, Leonieke; Distelbrink, Marjolijn

Publication date

2017

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Aarts, W., Boendermaker, L., & Distelbrink, M. (2017). *Ouders ondersteunen bij opvoeden*. Kenniswerkplaats Transformatie Jeugd Amsterdam.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please contact the library: <https://www.amsterdamuas.com/library/contact/questions>, or send a letter to: University Library (Library of the University of Amsterdam and Amsterdam University of Applied Sciences), Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

KeTJA

KENNISWERKPLAATS
TRANSFORMATIE
JEUGD AMSTERDAM

OUDERS ONDERSTEUNEN BIJ DE OPVOEDING

Wilma Aarts
Leonieke Boendermaker
Marjolijn Distelbrink

Oktober 2017

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
2	Wat verstaan we onder opvoedondersteuning?	7
3	De opdracht aan de Ouder- en Kindteams	10
4	Opvoedondersteuning volgens inzichten uit onderzoek.....	13
5	Opvoedondersteuning in de OKT-praktijk in 2016.....	19
6	Beleidsuitgangspunten en de praktijk	24
7	Conclusie en aanbevelingen.....	29
	Literatuur	35

1 Inleiding

De Ouder- en Kindteams hebben van de gemeente Amsterdam de opdracht gekregen één integraal zorgconcept uit te voeren bestaande uit jeugdgezondheidszorg, jeugdhulp en opvoedondersteuning.¹ Deze rapportage belicht één onderdeel uit het werk van de Ouder- en Kindteams, namelijk opvoedondersteuning. Opvoedondersteuning, ofwel opvoedsteun, is een essentieel onderdeel van het werk van de teams om de transformatie te bewerkstelligen naar jeugdzorg die eigen kracht en verantwoordelijkheid versterkt, problemen klein houdt en beschikbaar is voor alle gezinnen.

Hoe gebeurt opvoedondersteuning in Amsterdam, en sluit dit aan bij de opdracht van het Ouder- en Kindteam en bij wat we uit literatuur over opvoedingsondersteuning weten? Deze vraag staat centraal in dit rapport dat gemaakt is door de Kenniswerkplaats Transformatie Jeugd Amsterdam (KeTJA).

Het rapport is een product van deelproject 2 binnen deze werkplaats: het project dat ten doel heeft de manier van werken door de Ouder- en Kindteams te expliciteren en onderbouwen en de ontwikkeling van de werkwijze te ondersteunen. Na en naast dit rapport zal deelproject 2 van KeTJA rapportages leveren over andere onderdelen van het werk van Ouder- en Kindteams. Hiernaast richt deelproject 1 zich op de beantwoorden van korte kennisvragen uit de praktijk en deelproject 3 zich op ondersteunen van het lerend systeem (www.neja.nl/ketja).

In Amsterdam is na de transformatie gekozen voor integratie van het bestaande ‘voorveld’, te weten opvoedsteun, jeugdgezondheidszorg en welzijnswerk, met (ambulante) niet-intensieve jeugd- en opvoedhulp, in integrale, multidisciplinaire wijkteams. Medewerkers zijn afkomstig uit organisaties die voorheen uiteenlopende werkwijzen, gescheiden van elkaar, uitvoerden. Zij passen die werkwijzen nu toe binnen divers samengestelde teams. Dit roept vragen op over de te volgen werkwijze.

Helder is dat het bieden van opvoedsteun binnen de Ouder- en Kindteams een taak is van alle medewerkers, maar wat er onder moet worden verstaan en wat de verschillende professionals in de Ouder- en Kindteams wel en niet aan opvoedondersteuning doen en h^óe, behoeft verduidelijking en het maken van keuzes.

Doel van dit document

De praktijk van het Ouder- en Kindteam en de werkwijze zijn nog voortdurend in ontwikkeling. Dit rapport wil een basis bieden voor besluitvorming die de werkvloer duidelijkheid en houvast biedt voor de uitvoering van opvoedondersteuning. Op de werkvloer is een zekere mate van eenduidigheid gewenst en een gemeenschappelijk referentiekader en begrippenapparaat. Daarom is KeTJA gevraagd de werkwijze bij opvoedondersteuning per functiegroep te beschrijven.

Gewenst is een beschrijving van hoe ‘ouders ondersteunen bij de opvoeding’ eruit zou moeten zien, als rekening wordt gehouden met de gemeentelijke opdracht, wetenschappelijke inzichten en bevindingen uit de praktijk. Wat zijn daarbij keuzes en dilemma’s, en welke adviezen zijn daarbij te geven? Daar richten we ons op in dit document.²

¹ Bron: Kukenheim 2016

² De auteurs bedanken de leden van de werkgroep Preventie en Jet van der Jagt, Paula van Velsen en Astrid Nielen voor hun input en feedback.

Leeswijzer

In de volgende paragraaf gaan we eerst in op hetgeen we onder opvoedsteun verstaan (hoofdstuk 2). Vervolgens bespreken we welke eisen er aan opvoedsteun worden gesteld, uitgaand van de opdracht van de gemeente aan de Ouder- en Kindteams (hoofdstuk 3) en van de inzichten uit onderzoek (hoofdstuk 4). In hoofdstuk 5 bezien we hoe opvoedsteun in 2016 wordt uitgevoerd door de verschillende professionals in de Ouder en Kindteams. We zetten daarna in hoofdstuk 6 deze bevindingen af tegen de inzichten uit de eerste hoofdstukken (hoofdstuk 6). Tot slot formuleren we op basis van het voorgaande keuzes, dilemma's en ontwikkelopgaven rond opvoedsteun voor de Ouder- en Kindteams en formuleren aanbevelingen hierover (hoofdstuk 7). Om de tekst leesbaar te houden zijn de referenties opgenomen in voetnoten.

2 Wat verstaan we onder opvoedondersteuning?

Opvoeding is een vorm van interactie, waarbij ouders gewoonten, vaardigheden en inzichten overdragen aan hun kind en het in staat stellen een eigen identiteit te ontwikkelen en adequaat te functioneren in de maatschappij.³ Opvoeden houdt in dat ouders hun kinderen begeleiden bij hun ontwikkeling. Ze doen dit door a) kinderen emotioneel te ondersteunen, b) de autonomie van kinderen te respecteren, c) hen structuur te bieden en grenzen te stellen en d) hen informatie en uitleg te geven.⁴ Naast deze vier soorten interactie scheppen ouders voorwaarden voor de ontwikkeling van hun kinderen door bijvoorbeeld een school, speelgoed, activiteiten en speelkameraadjes voor de kinderen te kiezen en organiseren.

Kinderen en jongeren hebben ontwikkelingstaken of -opgaven: ze ontwikkelen vaardigheden en doorlopen daarbij verschillende 'stappen'.⁵ Ouders hebben opvoedtaken: ze begeleiden de ontwikkeling van hun kinderen. Opvoeden is een activiteit die ouders in de praktijk leren. Met het opgroeien van kinderen veranderen de opvoedopgaven van ouders (tabel 1). In de dagelijkse praktijk kunnen kleine en grotere problemen optreden bij opgroeien en opvoeden. Veel van die problemen zijn normaal en komen bij veel ouders en kinderen voor. Denk bijvoorbeeld aan het omgaan met driftbuien en koppigheid van peuters of met spijbelen en alcoholgebruik bij adolescenten (zie laatste kolom tabel 1). Dit zijn *alledaagse* opvoedvragen en – problemen en precies dit zijn de vragen en problemen waarop de Ouder- en Kindteams zich met opvoedsteun richten.

Normale problemen

Jeugdigen met een niet-westerse⁶ achtergrond en hun ouders hebben naast de ontwikkel- en opvoedopgaven die al zijn genoemd nog extra ontwikkel- en opvoedopgaven zoals uit onderzoek blijkt. Deze jeugdigen moeten een eigen (samengestelde) identiteit ontwikkelen, en dat is ingewikkelder, zeker omdat ze vaak minder steun van hun ouders krijgen. Daarnaast moeten ze leren omgaan met zaken als discriminatie en uitsluiting, en verschillende waarden en normenstelsels zien te combineren. Ouders hebben de taak hun kinderen daarbij te begeleiden. Naast de eerder genoemde alledaagse opvoedvragen en –problemen hebben ouders met een migratie-achtergrond bijvoorbeeld vragen over gezagsverhoudingen, religieuze opvoeding en de omgang met orthodoxie onder jongeren, betrokken vaderschap en de toenemende overlap in opvoedingstaken van vaders en moeders.⁷ Andere vragen gaan bijvoorbeeld over de betrokkenheid/bemoeienis van de familie bij de opvoeding van kinderen (hoe een tussenweg vinden en zelf de regie houden), over verantwoordelijkheid nemen voor de kinderen als ze buiten de deur zijn of over omgaan met taboes (zoals seksuele opvoeding).⁸

³ Oudshof et al. (2013) pp. 17.

⁴ Meij, H. (2011). De basis van opvoeding en ontwikkeling. Utrecht: NJI (pp. 3). ; Van Heerwaarden, 2012 (pp.9).

⁵ Slot & Spanjaard (2016) pp. 46-48.

⁶ Aanduiding niet-westers zoals gebruikt door het CBS: herkomst (voor)ouders uit één van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije. Verwijst naar groepen migranten met een gemiddeld minder gunstige sociaal-economische positie in Nederland.

⁷ Winnubst, 2016; zie ook Winkelman, Distelbrink & Pels, 2017. Waardenopvoeding in Diversiteit. www.kis.nl

⁸ Rietveld (2015). Quickscan van de stichting opvoeden.nl t.b.v. CIKEO voorstudie. Voorbeelden zijn afkomstig van Marokko Media (2013), pp. 3 verslag.

Tabel 1 Ontwikkelopgaven van jeugdigen, opvoedopgaven van ouders en bijbehorende normale problemen.⁹

Periode	Ontwikkelopgaven	Opvoedopgaven	Normale problemen
Baby	Lichaamsbeheersing Veilige hechting Dag-nacht ritme ontwikkelen	Soepele verzorging Responsiviteit Voorspelbare omgeving	Voedings- en slaapproblemen; scheidingsangst; angst voor vreemden, donkerte en geluiden
Dreumes/peuter	Exploratief spel Autonomie ontwikkeling Uitdrukken door taal Grenzen accepteren	Veiligheid in huis bewaken Emotionele basis bieden Regels introduceren Praten/benoemen Taal en spelstimulering	Angst voor vreemden, donkerte, geluiden. Koppigheid; driftbuien; agressie; ongehoorzaamheid; druk gedrag. Angst over sekse rol en identiteit. Niet zindelijkheid.
Basisschoolkind	Sociale vaardigheden Omgang met leeftijdgenoten Positief zelfbeeld Actieve leeshouding Schoolse vaardigheden Moreel besef Zelfredzaamheid <i>Omgaan discriminatie of negatieve beeldvorming Combineren verschillende waarden en normenstelsels</i>	Positieve stimulans Omgang met leeftijdgenoten bevorderen Sociaal gedrag stimuleren Onderwijsondersteunend gedrag Gezonde leefstijl stimuleren Seksuele opvoeding Uitleg en instructie Eigen taken geven Media-opvoeding <i>Religieuze opvoeding</i>	Ruzies; concentratieproblemen; laag prestatieniveau; schoolweigering; stelen of vandalisme als incident; ritualistisch gedrag Social media
Adolescent	Emotionele zelfstandigheid Omgang met andere sekse Seksuele identiteit Eigen waardensysteem School-en beroepskeuze Problemen oplossen Ontwikkeling (samengestelde) identiteit <i>Omgaan met discriminatie en negatieve beeldvorming Combineren verschillende waarden en normenstelsels</i>	Enige tolerantie voor experimenten Toezicht houden Emotionele steun bieden Leeftijdsadequate grenzen stellen <i>Tolerantie t.a.v. verschillende waarden en normenstelsels Begeleiden religieuze ontwikkeling</i>	Gebruik psychoactieve stoffen (alcohol ¹⁰ , drugs); twijfels over <i>(religieuze en/of samengestelde)</i> identiteit en/of toekomst; problemen met uiterlijk; problemen met autoriteiten; incidenteel spijbelen

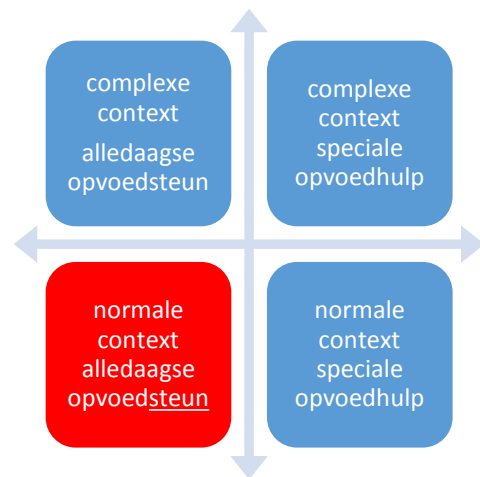
⁹ Voorbeelden samengesteld op basis van Oudshof et. al., 2013:21, Meij 2011 en Timmermans e.a. (2013; schema ontwikkelingsaspecten en omgevingsinteractie). Aangevuld op basis van Winnubst, 2016; Aarts, 2013, Distelbrink e.a. (2013). Let wel: dit is geen uitputtende lijst.

¹⁰Sinds januari 2014 is het minderjarigen verboden in het openbaar alcohol bij zich te hebben en mag het niet meer aan hen worden verkocht. Onder invloed hiervan wordt (experimenteel) alcoholgebruik door jeugdigen onder 18 jaar wellicht minder als normaal probleem gezien.

Dergelijke vragen gelden het meest voor migrantenouders met weinig opleiding. De afstand die zij moeten overbruggen in termen van opvoedgedrag, waarden en kennis is het grootst¹¹ evenals de onbekendheid met en de gevoelde afstand tot voorzieningen en de taalbarrière. Zij voeden ook vaker hun kinderen op in armoede (in bepaalde wijken), als tienermoeder of als alleenstaande moeder (in bepaalde groepen), hetgeen ook andere opvoedvragen en – problemen met zich meebrengt.¹² Steun bieden bij deze alledaagse vragen en kwesties die specifiek zijn voor migrantenouders behoort ook tot opvoedsteun. Deze kwesties zijn cursief opgenomen in tabel 1.

Opvoedsteun versus opvoedhulp

Opvoedingsondersteuning is in de literatuur een verzamelbegrip voor ‘preventieve activiteiten en interventies die tot doel hebben de opvoedingscompetenties van ouders te vergroten en de opvoedingssituatie te verbeteren’¹³. Eenmalig advies valt daaronder, intensieve ambulante gezinsbegeleiding ook. Een te brede definitie die alle activiteiten van het Ouder- en Kindteam omvat, geeft onvoldoende steun bij het beschrijven en ontwikkelen van de werkwijze ‘ouders ondersteunen’. Zo’n definitie doet ook geen recht aan het feit dat het Ouder- en Kindteam ook andere taken heeft dan opvoedondersteuning. Daarom is voor dit document, in overleg met de werkgroep preventie, gekozen voor een definitie waarbij opvoedsteun betrekking heeft op *alledaagse vragen rondom opvoeden en opgroeien*. Het gaat daarmee in dit document niet om *hulp* die Ouder- en Kindteams bieden bij bijzondere en complexe opvoedvragen en/of in bijzondere, complexe gezinssituatie. Ter markering onderscheiden we (opvoed)steun van (opvoed)hulp (figuur 1).

Figuur Opvoedsteun en opvoedhulp binnen het OKT

Als Ouder- en Kindteams opvoedondersteuning bieden in een complexe context (1^e kwadrant), dan is de opvoedondersteuning ingebed in een breder plan van aanpak. Om de essentie van opvoedsteun te beschrijven laten we deze vorm hier buiten beschouwing. Ter verduidelijking: het gaat bijvoorbeeld om een kind dat door de jeugdpsycholoog wordt behandeld vanwege trauma, en waarbij *daarnaast* opvoedsteun gewenst is en geboden wordt voor de gewone ontwikkel- en opvoedopgaven.

¹¹ Aarts e.a., 2013. Distelbrink & Pels, 2015.

¹² Winnubst, 2016. Distelbrink et al., 2012.

¹³ Omschrijving uit Ince (2013).

3 De opdracht aan de Ouder- en Kindteams

In deze paragraaf gaan we in op twee vragen: Hoe maakt opvoedondersteuning deel uit van de opdracht van de gemeente? Welke aanwijzingen bieden de gemeentelijke opdracht en het gemeentelijke beleid voor de wijze waarop de Ouder- en Kindteams opvoedsteun uitvoeren?

Voor het algemeen begrip en het begrip van het beleidsmatig kader van opvoedondersteuning schetsen we hier enige voorgeschiedenis. Vóór 2015 waren jeugdhulp en preventief jeugdbeleid belegd bij verschillende bestuurslagen: jeugdhulp bij de provincie of stadsregio en preventief jeugdbeleid bij de gemeente. Doordat dit bij twee verschillende bestuurslagen was belegd, was er weinig bekendheid over en weer tussen jeugdhulp en preventie. Jeugdhulp werd uitgevoerd door jeugdhulporganisaties. Jeugdpreventie door welzijnsorganisatie en de jeugdgezondheidszorg.¹⁴ Jeugdhulp, welzijn en jeugdgezondheidszorg waren drie verschillende werkvelden, met eigen vakliteratuur, onderzoeksinterventies en opleidingen (zowel universitair als HBO).

Wettelijke kaders ná 2015

Jeugdartsen en jeugdverpleegkundigen binnen OKT bieden opvoedondersteuning bij alledaagse (veelvoorkomende) opvoedingsvragen in het kader van de Wet Publieke Gezondheid. De opvoedondersteuning maakt deel uit van het zgn. basispakket jeugdgezondheidszorg. De ouder- en kindadviseurs en jeugdpsychologen binnen OKT bieden opvoedondersteuning bij alledaagse (veelvoorkomende) opvoedingsvragen binnen het kader van de jeugdwet.

Voor alle professionals gaat het om alle functies van opvoedondersteuning die tot 2015 onderscheiden werden in de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). Dit waren: 1) informatie en voorlichting, 2) signaleren en toeleiding naar hulp / coördinatie van zorg op lokaal niveau, 3) lichte pedagogische steun, 4) informele en sociale steun en 5) praktische steun.¹⁵

Situatie Amsterdam

De gemeente Amsterdam heeft er in het Koersbesluit 'Om het kind' voor gekozen om met de invoering van de Jeugdwet één geïntegreerd zorgaanbod tot stand te brengen.¹⁶ Met de Ouder- en Kindteams wil men een integratie tot stand brengen van de preventieve jeugdgezondheidszorg (voorheen: gezondheidszorg), het preventief jeugdbeleid (voorheen: welzijn) en vormen van jeugdhulp (voorheen: jeugdhulp). In de inleiding schetsten we dit al kort.¹⁷

¹⁴ Weliswaar is in Amsterdam ingezet op een gezamenlijke visie en aanpak door vanaf 2006 zowel in Jeugdgezondheidszorg, welzijn als jeugdhulp met de methodiek Triple P te werken, maar verschillen en onbekendheid zijn nog gebleven.

¹⁵ De functie, 'signaleren en toeleiden naar hulp en de coördinatie van hulp', valt buiten onze afbakening van opvoedondersteuning zoals opgenomen in figuur 1. Voor dit onderdeel verwijzen we naar het document 'Vraagverheldering' (Bernaards e.a., 2017).

¹⁶ Gemeente Amsterdam, 2013.

¹⁷ Website nji: <http://www.nji.nl/Opvoedingsondersteuning-Beleid-Ontwikkelingen> Zoals de website van het Nederlands Jeugdinstituut beschrijft

In de eind 2016 herziene gemeentelijke opdracht aan Ouder- en Kindteams Amsterdam staat een opsomming van 21 taken. Deze overlappen elkaar deels.¹⁸ We geven hier *alleen de gezinsgerichte taken* weer om hiermee duidelijk te maken welke taken de Ouder- en Kindteams allemaal uitvoeren voor gezinnen. Taken die voorheen vielen onder óf Jeugdgezondheidszorg, óf jeugdpreventie en/óf jeugdhulp.

1. Basispakket Jeugdgezondheidszorg
2. Opvoedondersteuning
3. Jeugdhulp
4. Familie- en groepsplan opstellen
5. Vraagverheldering
6. Verwijzen naar specialistische jeugdhulp
7. Kindermishandeling signaleren en (doen) aanpakken
8. Coördinatie/ regie over zorg¹⁹

Beleidskaders

Zoals we hebben geschetst is opvoedingsondersteuning een taak van Ouder- en Kindteams die gebaseerd op de Jeugdwet en (artikel 6 van) de Wet Publieke gezondheid. Ook hebben we gezien dat deze taak sinds de invoering van de Jeugdwet op een andere manier tot stand gebracht wordt, namelijk in geïntegreerde Ouder- en Kind teams. Welke kaders gelden er verder voor de opvoedondersteuning binnen de Ouder- en Kindteams? Daar zijn de afgelopen jaren diverse documenten over verschenen.

Maatschappelijke doelen (Gemeente Amsterdam, 2015b)

- Meer jeugdigen met een gezonde leefstijl en een gezond gewicht
- Meer jeugdigen groeien psychosociaal gezond op
- Meer jeugdigen groeien op in een veilige en positieve gezins- en thuissituatie
- Meer jeugdigen ontwikkelen zich optimaal

Doelen jeugdstelsel (Gemeente Amsterdam, 2015a)

- Ouders en jeugdigen benutten hun *eigen kracht en die van de omgeving* bij het oplossen van ontwikkel-, opvoed- en opgroevraagstukken;
- Amsterdam heeft een *sterke pedagogische infrastructuur*, waardoor kleine problemen klein blijven en talenten worden ontwikkeld;
- Amsterdam biedt passende zorg voor jeugd (*zo veel mogelijk*) in de *vertrouwde omgeving* van gezin, school en de eigen wijk;
- De Amsterdamse zorg voor jeugd is goed afgestemd op de (extra) onderwijsondersteuning om zo *passend onderwijs* te kunnen bieden aan alle leerlingen;
- De Amsterdamse zorg voor jeugd is *transparant, effectief, efficiënt en betaalbaar*.

¹⁸ Binnen het basispakket jeugdgezondheidszorg worden veel verschillende taken uitgevoerd, waaronder ook de taken die in dit rijtje onder 2 t/m 8 genoemd worden.

¹⁹ Voor het volledige taak-overzicht: zie Kukenheim 2016: 4

Transformatiedoelen (Habets en Hageraats, 2015)

- het versterken van de eigen kracht en verantwoordelijkheid
- kleine problemen blijven klein,
- effectieve hulp dichtbij
- goedkoper en goede kwaliteit

Doelen (verwachte prestaties) van Ouder- en Kindteams (Kukenheim, 2016)

- vragen en problemen vroegtijdig signaleren,
- passende informatie, advies, steun, hulp en jeugdgezondheidszorg bieden,
- sociale veerkracht en eigen kracht van informele netwerken en burgers versterken en benutten,
- tijdig en terecht verwijzen naar specialistische zorg en jeugdhulp

Opvoedondersteuning bieden is één van de manieren waarop de doelen uit de verschillende beleidsdocumenten bereikt kunnen worden. Volgens de herziene gemeentelijke opdracht dienen de Ouder- en Kindteams in het werken aan de bovengenoemde doelen en taken drie perspectieven te verbinden: a) die van ouders en jeugdigen, b) van de maatschappij en c) van lokale netwerkstructuren. De gewenste werkwijze bestaat uit vraaggericht werken, in respons op de vragen van ouders en jeugdigen gekoppeld aan het werken aan maatschappelijke vraagstukken en uitgaande van (versterking van) lokale netwerkstructuren. In de OKT praktijk wordt in dit verband ook wel gesproken van *klantgericht* werken: een combinatie van vraaggericht en maatschappelijk gericht werken, waarbij voldaan wordt aan de professionele verantwoordelijkheden.

Uit het voorgaande volgt een rijtje eisen aan opvoedsteun volgens het beleid:

- In de buurt, toegankelijk,
- Passend (goed aansluiten, vraag/klantgericht) en effectief,
- Gericht op het versterken van eigen kracht,
- Ingaand op kleine, beginnende problemen en risico's,
- Met een groot bereik,
- Aansluitend bij wat er (lokaal) is aan voorzieningen en krachten, en dat versterken,
- Ingaand op (het voorkomen van) maatschappelijke problemen.

4 Opvoedondersteuning volgens inzichten uit onderzoek

In het voorgaande zijn richtlijnen vanuit het Amsterdamse beleid (en de landelijke transformatiedoelen – deze sluiten daarbij aan – geschetst. Wat weten we uit literatuur? We bespreken hier a) wat we weten over wensen en behoeften van ouders en b) kennis over wat werkt.

Welke wensen en behoeften hebben ouders?

Uit de Richtlijn opvoedondersteuning (JGZ) en het SCP-rapport ‘Naar Hollandse Gebruik’ (Broek, van den, Kleijnen & Keuzenkamp, 2010) is af te leiden hoe ouders in Nederland hulp zoeken en wat zij belangrijk vinden bij hulp. Beide documenten geven een overzicht van recente literatuur op dit vlak. Ouders proberen in bijna alle gevallen in eerste instantie via hun persoonlijk netwerk vragen over opvoeden of over de ontwikkeling of het opgroeien van hun kind op te lossen. Eenvoudige vragen over bijvoorbeeld eten, slapen, huilen worden in meeste gevallen in het netwerk beantwoord.²⁰ Bij ingewikkelder vragen (denk bijvoorbeeld aan zaken als pesten of gedragsproblemen) komen professionals relatief vaker in beeld. Als eerste benaderen ouders vaak de huisarts en anders de leerkracht, leidsters in kinderopvang of peuterspeelzaal of de jeugdverpleegkundige van het consultatiebureau.²¹ Bij taboeonderwerpen, zoals slaan, relatieproblemen of een andere reden waardoor ouders een moeilijk periode doormaken wordt minder snel het eigen netwerk benaderd, dan wordt vaak eerst gezocht op internet.²² Ouders met een migratie-achtergrond stappen gemiddeld minder gemakkelijk naar professionals. Hierbij spelen o.a. taalproblemen een rol, naast beperkte kennis over en vertrouwen in het Nederlandse stelsel van jeugdhulp (de angst dat kinderen uit huis worden geplaatst)²³ Deels zoeken ouders wel steun bij elkaar of bij eigen organisaties. Thema’s rond opvoeden in Nederland die ouders gezamenlijk bezighouden worden in dat soort bijeenkomsten besproken; soms worden sleutelinformanten uit de gemeenschap ook benaderd voor ondersteuning bij individuele opvoedvragen. Deze genieten het vertrouwen en spreken eerder (letterlijk en figuurlijk) de taal van ouders.²⁴ De link naar dit soort informele ondersteuning is er lang niet altijd. Dit vraagt aandacht bij de teams²⁵). Om brede groepen ouders te bereiken is daarom laagdrempelige, informele opvoedsteun nodig, dicht bij huis.²⁶

Als het gaat om steun en hulp bij opvoeden dan verwachten ouders blijkens de richtlijn opvoedondersteuning JGZ:

- Iemand in wie vertrouwen gesteld kan worden,
- Zonder afspraak binnen te kunnen lopen op tijden die passen bij gezinsritme,
- Over alle opvoedonderwerpen te kunnen praten,

²⁰ Dat veel (de meeste) alledaagse vragen in het netwerk worden besproken en beantwoord, neemt niet weg dat ook veel alledaagse vragen terecht komen bij instanties die opvoedsteun bieden. Juist omdat iedereen een mening over heeft over alledaagse opvoedvragen willen ouders graag een ondebouwd advies.

²¹ Bron: NCJ Richtlijn JGZ Opvoedingsondersteuning. Overzicht op basis van onderzoek, pp. 15-17.

²² Idem.

²³ Bijv. Distelbrink et al., 2012.

²⁴ Bijv. Day, Pels & Gilsing, 2016; bijv. Ponzoni & Distelbrink, 2012, 2016.

²⁵ Bijv. Ponzoni & Distelbrink, 2012, 2016; Distelbrink & Ponzoni, 2017.

²⁶ Bijv. Distelbrink & Pels, 2012; Distelbrink & Pels 2016..

- In eerste instantie een luisterend oor / steunende schouder en (pas) in tweede instantie deskundig advies en hulp bij vragen en problemen,²⁷
- De professional te kunnen treffen op een bekende locatie (consultatiebureau, peuterspeelzaal, school),
- Een professional die goed luistert, ouders serieus neemt en niet betuttelt,
- Professionals die oog hebben voor de cultuur van ouders en de weg naar (juiste) hulp goed kennen,
- Dat er in eerste instantie geen registratie plaats vindt,
- Dat er een interactieve website is, maar daarnaast ook de mogelijkheid tot gesprek.

Ook uit Amsterdams onderzoek – onder andere in de proeftuinperiode en eerder – weten we dat ouders het erg op prijs stellen als opvoedondersteuners goed luisteren en voor hun gevoel ‘naast ze staan’ (Distelbrink et al., 2014 proeftuinonderzoek; Distelbrink et al., 2011 Triple P divers). Om het vertrouwen te winnen kan het soms belangrijk zijn eerst iets praktisch op te lossen voor ouders; zeker bij ouders met een migratie-achtergrond kan dit van belang zijn. Vertrouwen opbouwen kost bij deze ouders vaak meer tijd (bijv. Aarts et al., 2013; Distelbrink et al., 2013).

Wat werkt?

Om na te gaan wat er bekend is over de vraag ‘wat er werkt’ als het gaat om opvoedsteun is gebruik gemaakt van drie recente overzichtsdOCUMENTEN op dit terrein: een ‘Wat werkt’ document van het NJI (Ince, 2013), een ZonMW overzichtsstudie (Jansen e.a., 2015) en een JGZ-richtlijn (Olthof e.a., 2013).²⁸ Daarin wordt opvoedingsondersteuning als verzamelbegrip gebruikt voor preventieve activiteiten en interventies die tot doel hebben de opvoedingscompetenties van ouders te vergroten en de opvoedsituatie te verbeteren.²⁹ Het gaat om preventie, gericht op het ondersteunen van ouders bij de opvoeding om de relatie te verbeteren of psychosociale en/of opvoedproblemen te voorkomen.³⁰ Op basis van de drie documenten wordt duidelijk dat een programma voor opvoedsteun effectiever is als:³¹

²⁷ Er wordt overigens in de richtlijn aan toegevoegd dat als het gaat om de jeugdverpleegkundige, deze wel de tijd moet kunnen nemen en empathisch dient te zijn. Blijkbaar hebben de ondervraagde ouders op dit punt negatieve ervaringen.

²⁸ Het gaat om: 1) Ince, D. (2013). *Wat werkt in opvoedingsondersteuning*. Utrecht: NJI, 2) Jansen, W. et. al. (2015). *Effectiviteit Opvoedingsonzekerheid-interventies: Kennisbevordering over de effectiviteit van interventies rondom opvoedingsonzekerheid (preventief en lichte problematiek)*. Consortium Integratie Kennisbevordering Effectiviteit Opvoedingsonzekerheid Interventies (CIKEO). Den Haag: ZonMW en 3) Oudhof, M., Wolff, M.S. de., Ruiters, M. de., Kamphuis, M., L’Hoir, M.P., & Prinsen, B. (2013). *JeugdGezondheidsZorg-richtlijn Opvoedingsondersteuning. Voor hulp bij opvoedingsvragen en lichte opvoedproblemen*. Utrecht: Nederlands Centrum Jeugdgezondheid. Gezien de reikwijdte van deze drie documenten is niet meer gezocht naar andere overzichtsstudies. Eind 2017 komt er aan de UvA een systematische review uit over dit onderwerp (Overbeek e.a.).

²⁹ Hermanns, 1992 en Janssens, 1998 aangehaald in Ince, D. (2013). *Wat werkt in opvoedingsondersteuning?* Utrecht: NJI.

³⁰ Onderzoek naar effecten van (intensieve) groeps- of individuele trainingen voor ouders worden hier buiten beschouwing gelaten.

³¹ Zie: Ince (2013), pp. 2-4; Oudhof e.a. (2013), pp. 74 en rapportage Jonkman & Kolijn in Jansen et. al. (2015).

1. Een programma goed theoretisch onderbouwd is en een goed doordacht, gestructureerd en gestandaardiseerd 'curriculum' omvat,
2. Er verschillende 'lesmethoden' worden gebruikt: niet alleen informatieoverdracht om de kennis van en bewustwording bij ouders te vergroten, maar ook oefenen en rollenspel om vaardigheden te vergroten,
3. De intensiteit van de geboden steun goed aansluit bij de omvang/ernst van de problemen (lichte steun bij kleine problemen, intensieve steun bij ernstige problemen),
4. Een programma aansluit bij de wijze waarop ouders, kinderen en jongeren zelf hun problemen ervaren (dus: als het programma relevant is voor uiteenlopende sociaal-culturele doelgroepen),
5. Een programma gericht is op het weer greep krijgen op het eigen leven van ouders, kinderen en jongeren (empowerment),
6. Een programma beschikbaar is in de verschillende leefsituaties van ouders, kinderen en jongeren,
7. Er gewerkt wordt aan – samen overeengekomen – concrete doelen,
8. Een programma ouders de mogelijkheid biedt positieve relaties op te bouwen (sociaal netwerk uit te breiden / te activeren),
9. Een programma geboden wordt op het moment dat er behoefte aan is.

Verschillende van de bovenstaande punten gelden niet alleen in het geval van opvoedsteun, maar zijn algemeen werkzame factoren die bij alle vormen van hulp aan de orde zijn. Dat is ook het geval bij vier andere, meer organisatorische kenmerken:

- de kwalitatief goede uitvoering van een programma,
- het gebruik maken van evaluatie van uitkomsten met cliënten,
- gebruik maken van deskundige medewerkers en
- procedures gebruiken die erop gericht zijn deelnemers te motiveren om deel te nemen en deel te blijven nemen.³²

Verschillende soorten interventies

Er zijn inmiddels veel verschillende interventies voor opvoedsteun beschikbaar. Het is best lastig om een goed beeld te krijgen van de effectiviteit van opvoedsteun als onderdeel van het bredere werk. Ten eerste omdat veel overall studies (meta-analyses en reviews) zich specifiek richten op opvoed*interventies*. Bijvoorbeeld individuele ondersteuning van ouders volgens een bepaalde methodiek, of groepsaanbod (trainingen bijvoorbeeld). Weinig op voorlichting of advisering zonder duidelijke beschreven methodiek. Daarnaast richten de studies zich behalve op ondersteuning bij alledaagse problemen ook op opvoedhulp: trainingen in opvoedingsvaardigheden voor ouders van (jonge) kinderen met (ernstige) gedragsproblemen. De scope is dus breder.

Op basis van een dergelijke brede studie is bekend wat werkzame elementen zijn als het gaat om het brede palet aan opvoedinterventies (Kaminski et.al., 2008): opvoedingsvaardigheden van ouders verbeteren als de interventie zich richt op *positieve ouder-kind interacties* en *emotionele communicatie* én als ouders tijdens de interventie nieuwe vaardigheden *oefenen met hun eigen kind* (ouders oefenen in een natuurlijke omgeving en krijgen direct feedback). Gedragsproblemen van kinderen veranderen door

³² Zie Van Yperen et.al, (2010).

aandacht te besteden aan een *positieve ouder-kind interactie*, het geven van *milde straf* (time-out als disciplineringsstrategie) en het stimuleren van *consequent opvoedgedrag*.

Wat weten we wel over opvoedingsondersteuning?

Het is niet zo gek dat de overzichtsstudies zich richten op een breed scala aan problemen en vooral op interventies: er is weinig onderzoek beschikbaar waarin specifiek naar interventies voor *opvoedingsondersteuning* gekeken wordt. En als dat wel gebeurt gaat het over uiteenlopende interventies en er is weinig recent onderzoek. Hieronder vatten we kort de beschikbare inzichten samen op basis van Ince (2013).

Informatie en voorlichting

Er is weinig onderzoek beschikbaar naar de effecten van voorlichtingsmateriaal op het voorkómen van problemen. Uit twee goed opgezette onderzoeken naar het effect van gebruik van de materialen van Triple P³³ (tip sheets, tv programma) blijkt dat ouders die de materialen gebruiken minder problemen rapporteren dan ouders die dat niet hebben gedaan. Het bereik bleek echter beperkt: vooral hoog-opgeleide ouders gebruiken dergelijke materialen. Naar het effect van opvoedspreekuren is geen onderzoek gedaan.

Groepsinterventies

Gedragsgeoriënteerde interventies, waarin ouders leren om positief bekrachtigen toe te passen hebben op korte termijn het meeste effect, ook interventies gericht op communicatie en de onderlinge relatie (Gordon training) laten positief effect op het gedrag van kinderen zien, maar minder dan de gedragsgeoriënteerde interventies. Gedragsgeoriënteerde interventies die gebaseerd zijn op empowerment van ouders laten meeste effect zien op opvoedvaardigheden. Cognitieve interventies veranderen de houding en attitude van opvoeders. Belangrijk bij groepsinterventies is het effect van sociale steun: ook groepen zonder gedragsinterventie (alleen discussie) laten positieve effecten zien op ouders (bijvoorbeeld doordat zij merken dat ze er niet alleen voor staan, dat anderen hun problemen herkennen en erkennen).

Belangrijke ingrediënten van goede interventies voor opvoedsteun zijn: gedrag dat veranderd dient te worden leren identificeren en monitoren, goed gedrag bekrachtigen en negatief gedrag negeren of er een consequentie aan verbinden, oefenen en toepassen tijdens de bijeenkomsten en thuis.

Voor het werven en behouden van deelnemers zijn de volgende punten voor de begeleider van belang: een warme en open (accepterende) houding, empathisch luisteren en reageren, partnerschap met de deelnemers tot stand brengen, stimuleren van het leren van nieuw gedrag, aanmoedigen om risico's te nemen op dit gebied en positieve verwachtingen stimuleren.

Home visiting interventies

Deze interventies zijn gericht op (hoog) risicogezinnen en gezinnen met (signalen van) problemen. Er zijn grofweg twee soorten interventies, namelijk interventies waarin getrainde jeugdverpleegkundigen kwetsbare moeders bezoeken (bijvoorbeeld het programma Voorzorg) en interventies waarin getrainde

³³ Positive Parenting Program, in het Nederlands Positief Opvoeden genoemd.

vrijwilligers (paraprofessionals) gezinnen bijstaan (bijvoorbeeld Homestart). Uit verschillende meta-analyses blijkt dat home visiting interventies over het geheel genomen positieve effecten hebben op zowel de (ontwikkeling van de) kinderen als het opvoedgedrag en attitudes van ouders.

Belangrijke ingrediënten zijn: het doelgericht aanleren van vaardigheden aan ouders, gerichtheid op ondersteuning van ouders bij het bedenken van manieren om eigen (opvoed)problemen op te lossen (empowerment), minimum aantal van zes bezoeken en regelmatige (bij voorkeur wekelijkse) bezoeken.

De uitvoering door paraprofessionele vrijwilligers en (jeugd)verpleegkundigen is effectiever dan door vrijwilligers, er is nadrukkelijk training nodig van de huisbezoeker om (net als bij de groepsinterventies die hierboven zijn genoemd) een niet veroordelende houding en respectvolle benadering te garanderen. Er is daarom ook ondersteuning nodig, in de vorm van supervisie. Alleen dan kan de thuisbezoeker bij de gezinnen waar het om gaat een vertrouwensband opbouwen.

De genoemde overzichten gaan kort in op aansluiten bij een diverse populatie. Of bestaande interventies aansluiten bij ouders met een (niet-westerse) migratieachtergrond is op basis van onderzoek maar heel beperkt te zeggen. Er is nauwelijks (effect)onderzoek gedaan waarin deze groepen zijn geïncorporeerd.³⁴ Wat we weten is dat het – zoals ook in het algemeen blijkt – belangrijk is om aan te sluiten bij probleemdefinities van ouders; en in randvoorwaarden: dat het opbouwen van een vertrouwensband en outreachend (vindplaatsgericht) werken nog belangrijker zijn om groepen die verder van het aanbod af staan te bereiken. Uit Amsterdams onderzoek weten we dat ouders van diverse herkomst positieve ervaringen hebben met het opvoedprogramma Triple P (groepsbijeenkomsten); dat er wel aanpassingen in vorm nodig zijn (gezien de taligheid en het tempo) en in voorbeelden (aansluitend bij de leefwereld)³⁵ Zeker de groepscursus Triple P is niet voor iedereen geschikt vanwege de snelheid. Uit specifieke in Amsterdam uitgevoerde interventies gericht op ouders met een migratie achtergrond die wat verder van het reguliere aanbod af staan (Opvoeddebatten migrantenvaders, Coach je Kind) weten we het belang van extra aandacht voor opvoeden in Nederland als onderwerp, voor het opbouwen van vertrouwen en voor het reflecteren op de eigen rol als opvoeder.³⁶

Welke interventie kiezen?

In elk van de gebruikte documenten wordt – op basis van de databank effectieve jeugdinterventies – een overzicht gegeven van theoretisch goed onderbouwde interventies voor opvoedondersteuning. Van een deel daarvan is tevens bewijs over effectiviteit van het programma beschikbaar. Dit zijn vier interventies voor opvoedsteun: Triple P niveau 3, Triple P niveau 4 groepsvariant, Praten met Kinderen en Opvoeden en Zo. Drie home-visiting interventies (Voorzorg, Home Start en korte Video-Home training)³⁷ en twee interventies voor ouders en kinderen met (beginnende) gedragsproblemen (Incredible Years) of een verstoorde interactie tussen ouder en kind (Video-feedback interventie gericht op positieve parenting en sensitive discipline, VIPP-SD). Deze laatste twee interventies richten zich niet op de steun bij alledaagse opvoedvragen waar dit document over gaat (zie figuur 1, pp. 4).

³⁴ Pels, Distelbrink & Tan, 2009; Distelbrink & Ketner, 2012; Ince 2013.

³⁵ Distelbrink et al., 2011.

³⁶ Aarts e.a, 2013. BRONNEN Coach je Kind onderbouwing en onderbouwing opvoeddebatten met migrantenvaders; nog toevoegen).

³⁷ Zie Crone & Van Mourik, pp. 4 in Jansen et. al. (2015).

Op basis van het bovenstaande kunnen we concluderen:

- Dat er kennis beschikbaar is over de wensen en behoeften van ouders en dat de inrichting van Ouder- en Kindteams, met aanwezigheid in de wijk, op scholen en in de kinderopvang daar in principe bij aansluit
- Dat er kennis beschikbaar is over zowel algemene- als specifiek werkzame factoren die binnen opvoedsteun van belang zijn en die in het aanbod van de Ouder- en Kindteams geborgd dienen te zijn.
- Dat vooral bij hoogopgeleide ouders sprake is van een positief effect van opvoedingsvoorlichting aan de hand van materialen als folders e.d.
- Dat gedragsmatige groepsinterventies effect (kunnen) hebben op opvoedvaardigheden van ouders of gedrag van kinderen en cognitieve interventies op de houding van ouders
- Dat sociale steun in een groep een belangrijk effect heeft (ook zonder 'interventie').
- Dat home visiting interventies een positieve invloed hebben op ouders en kinderen.
- Dat er in Nederland voor Triple P niveau 3, Triple P niveau 4 (groep), Praten met kinderen en Opvoeden zo bewijs is voor de effectiviteit van het programma

5 Opvoedondersteuning in de OKT-praktijk in 2016

In dit hoofdstuk beschrijven we op basis van interviews met medewerkers hoe opvoedondersteuning uitgevoerd wordt binnen de Ouder- en Kindteams.

Aan de hand van een interviewleidraad over de uitvoering van opvoedondersteuning zijn twee groepsinterviews uitgevoerd met een groep van ongeveer tien ouder- en kindadviseurs. Met dezelfde interviewleidraad is individueel aan twee jeugdverpleegkundigen en twee jeugdartsen een interview afgenomen en met twee jeugdpsychologen een duo-interview. Op deze manier is een beeld verkregen van de wijze waarop verschillende functiegroepen opvoedondersteuning uitvoeren. De interviews vonden medio 2016 plaats. De bevindingen en enkele vragen/dilemma's zijn in het najaar van 2016 voorgelegd aan twee multidisciplinaire meedenkteams.

Opvoedondersteuning door ouder- en kindadviseurs

Volgens de geïnterviewde ouder- en kindadviseurs maakt opvoedsteun idealiter deel uit van elk gesprek of elke ontmoeting met ouders. Naar hun ervaring echter, dreigt lichte opvoedsteun te worden ondergesneeuwd door zwaardere jeugdhulp, vooral in bepaalde wijken met veel 'zware' problematiek. Om niet in de verdrukking te komen moet opvoedsteun naar hun idee, in de vorm van een inloopspreekuur, themabijeenkomsten of trainingen systematisch vooraf worden ingepland. Ouder- en kindadviseurs (met een welzijnsachtergrond) zeggen minder trainingen en themabijeenkomsten uit te voeren voor ouders dan ze gewend waren vóór 2015. Cijfers uit de jaarrapportage 2015 tonen ook een afname van uitgevoerde trainingen ten opzichte van jaren ervoor.³⁸ De geïnterviewden betreuren de afname van opvoedsteun, en pleiten ervoor dat opvoedsteun (trainingen, themabijeenkomsten) beter als prestatie zichtbaar gemaakt kan worden bijvoorbeeld in registratiesysteem RIS.

Vormen van opvoedondersteuning

Ouder- en kindadviseurs bieden aan ouders opvoedondersteuning in de vorm van individuele gesprekken met ouders, oudertrainingen en thema- of ontmoetingsbijeenkomsten. Gesprekken zijn het meest voorkomend. Het gaat om gesprekken van ouders die bij een ouder- en kindadviseur³⁹ komen vanwege een vraag over de opvoeding of een probleem bij het opvoeden. De gesprekken vinden plaats op school, op het consultatiebureau, in de wijk of bij het gezin thuis. De ouders kunnen zelf op de ouder- en kindadviseur afstappen of erop geattendeerd zijn door een docent, een Interne Begeleider van school, jeugdarts, jeugdverpleegkundige, huisarts of een andere ouder. Ook komt het voor dat ouders bijvoorbeeld bij een ouder- en kindadviseur komen vanwege de aanvraag voor het jeugdsportfonds, en dan ook een vraag blijken te hebben over opvoeden.

Ouder- en kindadviseurs bieden ook opvoedondersteuning in de vorm van oudertrainingen. Het gaat dan vooral om cursussen positief opvoeden (Triple P). In 2016 is aan bijna 1100 ouders opvoedtraining gegeven uit het basisaanbod en is na een dip in 2015 het volume van de trainingen weer gegroeid vergeleken met 2015⁴⁰. In mindere mate voeren ouder- en kindadviseurs themabijeenkomsten of gesprek-

³⁸ Ouder- en Kindteams Amsterdam, 2016.

³⁹ OKA of OKA-JGZ, zie noot 2.

⁴⁰ Ouder en Kindteams Amsterdam 2016: 3

bijeenkomsten uit. De geïnterviewde ouder- en kindadviseurs met een welzijnsachtergrond doen dat minder dan ze gewend waren voor 2015.

Inhoud opvoedsteun: basale ouderlijke opvoedvaardigheden

Ouder- en kindadviseurs bieden opvoedsteun: ze helpen ouders hiermee 'hun kinderen te steunen, stimuleren en sturen'. Met opvoedondersteuning verminderen ouder- en kindadviseurs de lasten van ouders bij hun opvoedtaken door in te gaan op hun vragen, problemen of opvoedonzekerheid, door hen inzicht geven in de herkomst of oorzaak van bepaald gedrag van hun kinderen, door samen met ouders te zoeken naar antwoorden of oplossingen of door hen concrete opvoedvaardigheden aan te leren. Ouder- en kindadviseurs zeggen ouders de opvoedvaardigheden van Positief Opvoeden aan te leren. Het gaat dan om opvoedvaardigheden (alle interactievaardigheden) uit de vier hoofdcategorieën van Triple P, te weten 1) positief contact bevorderen, 2) gewenst gedrag bevorderen, 3) nieuwe vaardigheden en gedrag aanleren en 4) ongewenst gedrag hanteren.

Ouder- en kindadviseurs zeggen ouders de basisprincipes van positief opvoeden te leren toepassen. Het gaat dan om:

1. Een veilige en stimulerende omgeving bieden
2. Kinderen laten leren door positieve ondersteuning
3. Een aansprekende discipline hanteren
4. Realistische verwachtingen hebben, en
5. Als ouder goed voor jezelf zorgen.

Principes 1 en 2 concretiseren het steunen en stimuleren van kinderen, principe 3 concretiseert samen met vorige principes 'het sturen van kinderen' en principe 4 en 5 vormen de randvoorwaarden om alle interactiegerichte opvoedvaardigheden te kunnen uitvoeren en de opvoeding succesvol te laten zijn.

Vaardigheden en principes van opvoedondersteuning

Er is een reeks vaardigheden die ouder- en kindadviseurs belangrijk vinden en inzetten in de opvoedondersteuning. Het aanboren, benutten en versterken van eigen kracht worden genoemd, evenals het bekrachtigen van ouders en aansluiten bij wat ouders goed doen. Verder noemen ouder- en kindadviseurs 'Ouders met respect behandelen, hen als persoon zien, in hen geloven en hen serieus nemen' als onderdeel van hun werkwijze. Aansluiten bij de vraag, zorgen en wensen van ouders is ook een belangrijk aspect van opvoedondersteuning. Behalve goed luisteren naar de vraag vinden ze het belangrijk te luisteren naar wat en hoe ouders hulp willen, ofwel vraaggericht te werken. Naast ouders gaan staan is ook een belangrijk element van de werkwijze.

Methoden

De meest genoemde methoden die ouder- en kindadviseurs voor opvoedondersteuning inzetten zijn Triple P en oplossingsgericht werken. Daarnaast noemen ouder- en kindadviseurs 'Pedagogisch Adviseren' van Geraldien Blokland als methode die ze vaak gebruikten toen ze nog niet getraind waren in Triple P. Ze zien veel overeenkomsten tussen Pedagogisch Adviseren en Triple P.

Pedagogisch Adviseren van Blokland gaat in sterke mate over gesprekstechnieken, onder meer over het samen met ouders verhelderen van hun vraag over opvoeden. Een methode als Peuter in zicht wordt genoemd als informatief over de (emoties en kwesties gekoppeld aan de) kleuterleeftijd.

Het veel genoemde Positief Opvoeden ofwel Triple P is bij uitstek een programma voor vaardigheids-training. Positief opvoeden heeft interventies voor individuele ondersteuning van ouders (gesprekken, individuele training) en groepsinterventies (lezingen, workshops en trainingen) op verschillende niveaus van intensiteit. De Triple P interventies die ouder- en kindadviseurs uitvoeren als het gaat om opvoedsteun bij alledaagse opvoedvragen (zie hoofdstuk 2) zijn op Triple P niveau 2: een lezing of kort advies (mogelijk aangevuld met schriftelijke informatie), op Triple P niveau 3 een workshop of maximaal vier korte gesprekken, en op Triple P niveau 4 een groepstraining.

Als kenmerkend bij de uitvoering van de Triple P interventies (individueel en in een groep, op niveau 2, 3 of 4) wordt het belang van 'behandelintegere' uitvoering genoemd (uitvoeren zoals ontwikkeld en op effect onderzocht). Er ligt dan – aldus de geïnterviewden - veel vast en de speel- en improvisatieruimte is beperkt (om vaardigheden aan te leren zijn uitleg en bijpassende oefeningen voorgeschreven). Dit geeft uitvoerders veel houvast, maar is volgens geïnterviewden niet voor alle ouders geschikt. Bij Triple P training op niveau 4 wordt ervan uitgegaan dat ouders zelf probleemgedrag in kaart brengen en bijhouden (teneinde er meer zicht en grip op te krijgen), en dat zij vragenlijsten invullen (om beter doelen te kunnen stellen). Niet alle ouders voelen daarvoor of zijn daartoe in staat.⁴¹

Oplossingsgericht werken is een andere veel gebruikte methode. Oplossingsgericht werken gaat uit van de kracht van ouders en gaat in op wat er volgens ouders goed gaat of is gegaan in de levens van de ouders (ook buiten het veld van opvoeding). Welke helpende krachten en contacten hebben de gezinnen die ze misschien ook in de opvoeding kunnen inzetten? Met ouders wordt gekeken naar uitzonderingen, naar situaties die wel goed gaan of gegaan zijn in hun levens en in de opvoeding. Gespeurd wordt naar oplossingen, naar succesvolle strategieën of elementen eruit die vaker en in andere situaties kunnen worden toegepast. De methode geeft veel ruimte voor de ideeën, gewoonten en oplossingen die ouders zelf aandragen.

Opvoedondersteuning door jeugdverpleegkundigen

Welke plek heeft opvoedsteun in het werk van jeugdverpleegkundigen en hoe voeren ze het uit? Aan de geïnterviewde jeugdverpleegkundigen is besproken We bekijken op welke momenten en in welke vormen jeugdverpleegkundigen ouders ondersteunen bij de opvoeding. Vervolgens komt aan de orde welke vaardigheden en methoden zij daarbij gebruiken.

Jeugdverpleegkundigen hebben op vaste momenten contact met jeugdigen en hun ouders. Er zijn in het eerste levensjaar tien contacten, in de leeftijd van één tot vier jaar zijn dat er vijf, in de leeftijd vier tot twaalf jaar gaat het om twee contacten, net als in de leeftijd van twaalf tot achttien jaar. Daarnaast kan het nodig zijn een extra contact af te spreken in overleg met ouders/jongere (en anderen). Dit kan de vorm hebben van een huisbezoek of een extra bezoek op de locatie van OKT. Inhoudelijk kan het gaan om specifieke onderwerpen en activiteiten.

De contacten met de jongste groep vinden plaats op het consultatiebureau. Hierbij zijn de ouders of één van hen aanwezig. De contacten met vier tot twaalf en de twaalf tot achttien jarigen vinden plaats op

⁴¹ Er zijn voorbeelden bekend waarbij met extra inspanning, flexibiliteit en vindingrijkheid ouders worden begeleid bij het invullen van vragenlijsten. Tellen van de frequentie van probleemgedrag kan juist erg behulpzaam zijn voor mindere talige ouders.

school en op de locatie van de Ouder- en Kindteams). Hier doet de doktersassistente de screening (groep 2) en zijn ouders bij het gesprek met de jeugdarts. Ook in groep 7 worden ouders uitgenodigd.

Tijdens de contactmomenten stellen jeugdverpleegkundigen vragen aan ouders om te achterhalen of ouders vragen of problemen hebben met onder meer de opvoeding en of zij behoefte hebben aan informatie of steun. Hierbij gebruiken zij bij ouders van nul tot vierjarigen o.a. Samen Starten. Dit is een methode voor het ondersteunen van ouders van jonge kinderen en het signaleren van risicovolle opvoedingssituaties. Samen Starten maakt gebruik van een app waarmee gestimuleerd wordt om de ouder de regie over het gesprek te geven, aan te sluiten bij hun vragen en (op een niet-talige manier) voorlichting en informatie op maat te kunnen geven, waardoor ouders zelf verder kunnen met hun vragen. De app wordt ingezet tijdens huisbezoeken die worden uitgevoerd door Jeugdverpleegkundigen.⁴²

Voor alle leeftijdsgroepen geven jeugdverpleegkundigen anticiperende voorlichting⁴³: informatie en advies aan ouders over de leeftijdsfase van het kind, de daarbij veel voorkomende, normale problemen en, indien de ouders ernaar vragen, de beste reactie daarop. Ouders vertellen de jeugdverpleegkundige hoe het met hun kind en henzelf gaat. Als ouders melden dat ze bepaalde vragen of moeilijkheden hebben, vraagt de jeugdverpleegkundige of ze hierover advies willen hebben of hulp hierbij.

Omdat jeugdverpleegkundigen heel veel jonge kinderen zien in zelfde leeftijd, zijn ze zeer goed op de hoogte van veelvoorkomende (leeftijdsspecifieke) vragen, problemen en veranderingen. Hierdoor kunnen zij ouders heel goed anticiperend voorlichten. Voorbeelden die jeugdverpleegkundigen noemen zijn het afbouwen van nachtvoeding, het optreden van eenkennigheid, omgaan met woedebuien en dergelijke.

Jeugdverpleegkundigen zeggen veel gebruik te maken van Triple P; ze zijn getraind op niveau 2 en de meesten van hen ook op niveau 3. Naast de consulten hebben jeugdverpleegkundigen de mogelijkheid op huisbezoek te gaan bij kwetsbare gezinnen met jonge kinderen. Het kan gaan om een alleenstaande moeder met een beperkt eigen netwerk, of een moeder met een postnatale depressie die extra ondersteuning ontvangt van de jeugdverpleegkundige. Ook verlenen ze hulp en steun bij gezonde voeding (Aanpak Gezond Gewicht) waar jeugdverpleegkundigen de centrale zorgverlener zijn.

Jeugdigen worden door jeugdverpleegkundigen en jeugdartsen samen op twintig momenten gezien, waarvan de helft van de keren in het eerste levensjaar en een kwart in de rest van de eerste vier levensjaren. Vooral in de baby en peutertijd is er veelvuldig contact. Bezoek aan de jeugdgezondheidszorg is weliswaar niet wettelijk verplicht, maar veel ouders maken er gebruik van. Minimaal 95% van de kinderen onder de vier jaar en 90% van de jeugdigen 0-18 jaar wordt bereikt. Het is een taak van de jeugdgezondheidszorg om het bereik hoog te houden zodat alle gezinnen worden bereikt met preventief aanbod.

De ouder- en kindadviseur heeft geen vaste contactmomenten met alle ouders en jeugdigen, de jeugdverpleegkundigen wel. Bij de ouder- en kindadviseur komen ouders op eigen initiatief, bij de jeugdverpleegkundige (en jeugdarts) worden zij uitgenodigd.

⁴² Zie <https://www.nci.nl/samenstarten/samenstarten-app/> voor meer informatie over Samen Starten.

⁴³ Oudshoff et al 2013.

Opvoedondersteuning door jeugdartsen

Evenals jeugdverpleegkundigen hebben jeugdartsen op vaste momenten contact met vooral jonge kinderen (0-4-jarigen) en hun ouders. Op die momenten stellen zij vragen aan ouders om te achterhalen of ouders vragen of problemen hebben met de opvoeding en of zij behoefte hebben aan informatie of steun.

Jeugdartsen kennen Triple P, zij weten wat de methode inhoudt, maar zijn niet opgeleid om deze zelf toe te passen. Dat laten zij over aan jeugdverpleegkundigen of ouder- en kindadviseurs voor wie opvoedondersteuning een expliciete taak is. Wel benadrukken de geïnterviewde jeugdartsen dat elk consult altijd wel een aspect opvoedondersteuning in zich heeft. Spraaktaalontwikkeling en de ontwikkeling van gezond gewicht zijn voorbeelden van onderwerpen die alle ook een opvoedkundige component hebben. Jeugdartsen hebben evenals jeugdverpleegkundigen in het kader van het basispakket jeugdgezondheidszorg ook op enkele momenten contact met kinderen en jongeren in de leeftijd van de basisschool en voortgezet onderwijs. Daarnaast kan het nodig zijn een extra contact af te spreken in overleg met ouders/jongere (en anderen). Inhoudelijk kan het gaan om specifieke onderwerpen en activiteiten.

Opvoedondersteuning door jeugdpsychologen

Jeugdpsychologen ondersteunen ouders bij de opvoeding van hun kind met bepaalde psychische klachten, zoals angst, neerslachtigheid, faalangst, verlegenheid etc. Psychologen geven ouders aanwijzingen hoe om te gaan met het kind, en geven ouders opdrachten zodat ze met hun kind kunnen oefenen. Psychologen maken gebruik van elementen uit cognitieve gedragstherapie, en niet zozeer uit Triple P. Zij zijn niet daarin geschoold. De opvoedsteun die jeugdpsychologen bieden behoort niet tot de afgebakende lichte opvoedsteun die betrekking heeft op alledaagse vragen in normale gezinnen. Het gaat bij jeugdpsychologen immers om specifieke, bijzondere opvoedvragen.

6 Beleidsuitgangspunten en de praktijk

In het vorige hoofdstuk beschreven we de uitvoering van opvoedsteun volgens de geïnterviewden. Naast de vraag 'hoe' de opvoedsteun wordt gegeven, is de geïnterviewden ook gevraagd naar hun mening over 1) de passendheid en effectiviteit van de geboden opvoedsteun en 2) de mate waarin de opvoedsteun de eigen kracht en netwerkvorming van cliënten versterkt (zie hoofdstuk 3). We integreren hier de uitkomsten van de interviews met informatie uit de literatuur (zie hoofdstuk 4).

Wordt passende steun geboden door Ouder- en Kindteams?

De geïnterviewden zeggen dat ouders doorgaans tevreden zijn met de geboden opvoedsteun. Geïnterviewden uit de jeugdgezondheidszorg vinden dat de Ouder- en Kindteams een compleet pakket opvoedondersteuning bieden dat aan de vraag van veel ouders tegemoet komt. Ten opzichte van vóór 2015 is opvoedsteun volgens hen sneller en laagdrempeliger. Een illustratie van een jeugdarts die een groot bereik ziet: "Als ik zie hoe vol iedereen zit, dan zijn er veel ouders die hulp krijgen." "De drempel is erg verlaagd. Opvoedondersteuning wordt zo dichtbij, in de buurt, op de school en de voorschool geboden." Een jeugdverpleegkundige: "ik zie een aantal ouder- en kindadviseurs in het team die goed met 0-4-jarigen kunnen omgaan en aan wie ik met een gerust hart kan doorverwijzen." Een jeugdarts merkt dat ze, vergeleken met vóór het instellen van het Ouder- en Kindteam, veel meer uit handen kan geven. "ouder- en kindadviseurs hebben meer tijd om een vertrouwensband op te bouwen."

De geïnterviewde ouder- en kindadviseurs die voor 2015 bij een welzijnsorganisaties werkten vinden daarentegen dat het bereik minder is geworden. Zij spreken van een achteruitgang vergeleken met de situatie van vóór 2015. Zij vinden dat bepaalde passende preventieve opvoedondersteuning, zoals themabijeenkomsten, in het gedrang komt en te weinig geboden wordt. Een ondervraagde ouder- en kindadviseur wist tot 2015 met een jeugdverpleegkundige wel structureel een spreekuur voor onzekere ouders te houden, maar sinds de komst van Ouder- en Kindteams niet meer. Genoemde oorzaken van de afname zijn dat ernstiger problemen voorrang krijgen, of administratieve lasten die aan bepaalde werkzaamheden verbonden zijn veel tijd vergen. "Als je themabijeenkomsten niet inplant dan gebeurt het vaak niet. Dan krijgen andere bezigheden voorrang." Opvoedsteun waarvan bekend is dat deze passend en gewenst is, wordt dus niet altijd uitgevoerd.

De in hoofdstuk 4 genoemde kenmerken en elementen van gewenste, passende steun worden in de interviews spontaan door leden van Ouder- en Kindteams genoemd als zij hun werkwijze beschrijven. Het gaat dan om vertrouwenwekkend zijn, het opbouwen van een vertrouwensrelatie, laagdrempeligheid, generalisme, het vooral bieden van een luisterend oor, respectvolle bejegening, oog voor de (culturele) eigenheid van ouders, beschikbaarheid in de buurt van ouders zijn ook volgens leden van de Ouder- en Kindteams essentieel. "Wat goed werkt is dat je eerst aansluiting zoekt" (dit is een van de algemeen werkzame factoren). "Dat je ouders echt serieus neemt, ze in hun waarde laat, niet oordelend bent". "In het team kunnen we kijken naar de meest geschikte ouder- en kindadviseur, bijvoorbeeld, in bepaald geval een Marokkaanse." (zie tabel 2).

Tabel 2 Passende steun: criteria en praktijk

Verwachtingen van ouders t.a.v. opvoedsteun (hoofdstuk 4)	Praktijk van Ouder- en Kindteams
1. Iemand in wie vertrouwen gesteld kan worden,	Klopt volgens zelfevaluatie professionals.
2. Zonder afspraak binnen te kunnen lopen op tijden die passen bij gezinsritme,	Klopt in principe, mogelijkheden voor vrije inloop variëren tussen en binnen teams.
3. Over alle opvoedonderwerpen te kunnen praten,	Generalisme is een uitgangspunt, luisterend oor bieden ongeacht onderwerp. Vervolgens eventueel doorverwijzen
4. In eerste instantie een luisterend oor / steunende schouder en (pas) in tweede instanties advies en hulp bij problemen,	Komt overeen met werkwijze beschreven door ouder- en kindadviseurs en jeugdverpleegkundigen
5. De professional te kunnen treffen op een bekende locatie (consultatiebureau, peuterspeelzaal, school),	Klopt in principe, beschikbaarheid op elke school, en peuterspeelzaal en elk consultatiebureau. Mate van beschikbaarheid varieert tussen wijkteams.
6. Een professional die goed luistert, ouders serieus neemt en niet betuttelt,	Komt overeen met werkwijze beschreven door ouder- en kindadviseurs en Jeugdverpleegkundigen
7. Professionals die oog hebben voor de cultuur van ouders	Cultuursensitiviteit: wel genoemd door professionals. Maar er zijn aanwijzingen aan dat culturele sensitiviteit niet altijd toereikend is.
8. Professionals die de weg naar (juiste) hulp goed kennen,	N.v.t., verwijzing naar hulp behoort niet tot opvoedsteun.
9. Dat er in eerste instantie geen registratie plaats vindt,	Geldt voor inloopcontacten, groepstrainingen en themabijeenkomsten. Individuele verschillen in registratie tussen teams en ouder- en kindadviseurs. Begin 2017 is registratie-richtlijn aangescherpt

Culturele sensitiviteit

We willen kort nog ingaan op culturele sensitiviteit. Uit een bijeenkomst die in het voorjaar van 2017 is gehouden met meer dan 50 Ouder-en-Kindadviseurs bleek dat er wel veel kennis is over hoe cultuursensitief te werken maar dat deze kennis nog teveel in hoofden en handen van specifieke individuen zit. Dit kan breder verspreid en daarmee versterkt worden in de teams. KeTJA onderzoekt samen met de welzijnsorganisaties en het programmateam hoe daar met de teams verder in te komen. Een manier die daarvoor beschikbaar is, is een lezing over diversiteits-sensitief werken die is opgenomen in het Kennisportaal van KeTJA.⁴⁴

Is de geboden opvoedsteun effectief?

Geïnterviewde ouder- en kind-professionals vinden dat Ouder- en Kindteams effectieve opvoedondersteuning bieden “als ouders tevreden zijn, het beter gaat, het kindje beter luistert”. Of “als ik zie dat de ouder de adviezen oppakt en ermee aan de slag gaat, en dat het kind de grenzen beter weet en beter luistert.” Bij effectiviteit wordt dus gekeken naar tevredenheid van ouders en naar veranderingen in het gedrag van ouders en kind.

In hoeverre zijn de uit onderzoek (hoofdstuk 4) gebleken criteria en elementen van effectieve steun aanwezig in de uitvoering van opvoedondersteuning door de Ouder- en Kindteams? Niet over alle criteria van effectieve opvoedsteun zijn in de interviews uitspraken gedaan, maar veel zaken zijn wel benoemd.

⁴⁴ Zie: www.neja.nl/ketja.

In tabel 3 is een poging gedaan de praktijk van opvoedsteun te toetsen aan de genoemde criteria. Daarbij zijn Triple P en oplossingsgericht werken als centrale methoden meegenomen. Hoewel Samen Starten aan veel van de genoemde criteria voldoet, laten we deze in tabel 3 achterwege. Ten tijde van de interviews, in 2016, werd Samen Starten nog niet zo breed gebruikt door de jeugdverpleegkundigen en het is daardoor niet in de interviews naar voren gekomen.

Tabel 3 Effectieve steun: criteria en praktijk

Criteria uit eerder onderzoek: wat is effectief?	In de praktijk?	Tripe P	Oplossingsgericht werken
goed theoretisch onderbouwd, doordacht, gestructureerd en gestandaardiseerd	?	+++	++
verschillende methoden/werkvormen om kennis, bewustwording, houding, vaardigheden te ontwikkelen'	?	Training +++ Gespreksvoering ?	+
intensiteit steun aansluitend bij omvang/ernst problemen	+	++	++
aansluiten bij verschillende wijze waarop ouders, kinderen en jongeren zelf hun problemen ervaren gericht op greep krijgen op eigen leven (empowerment),	+	+	++
beschikbaar in de verschillende leefsituaties van ouders, kinderen en jongeren.	+ school, consultatiebureau, de wijk, (wisselend)	+ gespreksvoering, training, thema	+
werken aan samen overeengekomen concrete doelen,	+/?	++	++
mogelijkheid bieden om positieve relaties op te bouwen/sociaal netwerk uit te breiden / te activeren,	?	++ vooral cursus, thema	+ (een van de krachten)
aanbod beschikbaar op het moment dat ouders behoefte hebben.	++	++ Vooral gesprek - cursus thema minder	++

Doordacht, theoretisch onderbouwd, gestructureerd en gestandaardiseerd. Op basis van de interviews is het vermoeden dat de opvoedsteun in individuele gesprekken lang niet altijd gestructureerd en doordacht gebeurt. De genoemde basismethodieken Triple P en oplossingsgericht werken en Samen Starten zijn doordacht, theoretisch onderbouwd en gestructureerd en kunnen in gesprekken worden aangewend. Omdat de uitvoering van trainingen (Triple P nivo 3 en 4) volgens de geïnterviewden meer vast ligt, is het aan te nemen dat hier meer gestructureerd en gestandaardiseerd gewerkt wordt.

Verschillende methoden/ werkvormen om kennis, bewustwording, houding en vaardigheden te ontwikkelen, werden niet zozeer in de interviews genoemd als het over individuele gesprekken ging. Triple P kent (vooral in de cursussen) veel verschillende werkvormen waaronder door gezinnen in te vullen vragenlijsten, bij te houden registraties, te bekijken filmpjes, te oefenen rollenspellen, gespreksvoering. Binnen oplossingsgericht werken zijn er vooral verschillende technieken (denk aan de 'Wondervraag').

Intensiteit van de steun sluit aan bij omvang/ernst problemen. Volgens de respondenten passen zij de intensiteit aan. De genoemde basismethodieken bieden hierbij ook handvatten. Triple P kent onderscheiden interventies op verschillende intensiteitsniveaus.

Aansluiten bij de verschillende wijzen waarop ouders, kinderen en jongeren zelf hun problemen ervaren. Uit de interviews komt naar voren dat professionals dit doorgaans doen, maar lastig vinden in situaties waarin ouders niet zelf met een vraag aankloppen, maar gestuurd worden (bijvoorbeeld door de school van hun kind). De school wil dan een probleem met een kind opgelost zien en de ouder- en kindadviseur voelt de druk om met een oplossing te komen, terwijl de druk vanuit de school het lastig maakt om samen met de ouders te kijken naar hun vraag bij de situatie. Ook andere lastige situaties worden genoemd. Bijvoorbeeld als professionals zelf zorgwekkend opvoedgedrag bij ouders zien (ouders stellen geen grenzen stellen, kinderen luisteren niet), maar het niet lukt om tot ouders door te dringen en/of hun vertrouwen te winnen zodat een open gesprek over hoe zij de opvoeding ervaren, mogelijk is. Andere voorbeelden die genoemd worden zijn het bespreken van de onwenselijkheid van een corrigerende tik, vooral met de oudere generatie of cliënten afkomstig uit bepaalde culturen, en het doorbreken van onwetendheid, als ouders vinden dat opvoeden na het tweede levensjaar begint en niet daarvoor. Met Triple P, is de ervaring, kan bijvoorbeeld doordat ouders zelf doelen stellen of werken met gedragsregistratie, goed aangesloten worden bij de individuele situatie. Oplossingsgericht werken biedt bij uitstek gesprekstechnieken om dat te doen.

Gericht op greep krijgen op eigen leven (empowerment). Professionals zijn zich bewust van de transformatieopdracht om uit te gaan van de eigen kracht van cliënten. Empoweren, 'in hun kracht zetten' en 'bekrachtigen van ouders' worden veelvuldig genoemd. Een deel van de geïnterviewde ouder- en kindadviseurs noemt het bevorderen van eigen kracht als doel, en is er trots op als het lukt om ouders los te laten, en de regie bij hen te laten. In interviews zijn voorbeelden genoemd waarbij er een zodanige band opgebouwd is met gezinnen met een zodanige nabijheid, dat vol vertrouwen gezinnen worden losgelaten, vanuit de wetenschap of het vertrouwen dat ouders wel zullen terugkomen zodra ze weer hulp nodig hebben. "Zo snel mogelijk op eigen kracht, want dan geef je ouders het gevoel dat je vertrouwen in ze hebt.". Hoe ze dat doen? "Door ouders de regie te geven hoe ze het traject willen vervolgen." Ouders de regie geven, begint meer vorm te krijgen. In interviews laten professionals weten dat ze tevreden zijn als ze zien hoe dat uitwerkt. Oplossingsgericht werken en Triple P werken beide expliciet aan zelfvertrouwen en zelfregulatie.

Beschikbaar in de verschillende leefsituaties van ouders, kinderen en jongeren. Dit geldt voor de uitvoering van opvoedsteun in de Ouder- en Kindteams. Vooral de individuele opvoedsteun is ruim beschikbaar op school, voorschool en consultatiebureau. Collectieve opvoedsteun is op minder plekken beschikbaar en wisselend tussen en binnen teams.

Werken aan samen overeengekomen – concrete doelen. Dit wordt in de interviews benoemd als belangrijk in de dagelijkse uitvoering van opvoedsteun. De manier waarop en mate waarin dit wordt uitgevoerd komt in de interviews onvoldoende aan de orde. De genoemde basismethodieken bieden goede handvatten om samen concrete doelen te stellen, waarbij Oplossingsgericht werken meer het 'samen' benadrukt en Triple P meer houvast biedt bij 'concreet'.

Mogelijkheid bieden om positieve relaties op te bouwen, sociaal netwerk te activeren en uit te breiden. Dit kenmerk komt niet spontaan naar voren in de interviews over de uitvoering van opvoedsteun. Het

inzetten van hulpbronnen is een belangrijk onderdeel van oplossingsgericht werken. Bij Triple P bieden de cursussen en trainingen handvatten voor het ontwikkelen van sociale relaties en het opbouwen van een (steunend) netwerk.

Aanbod beschikbaar op het moment dat ouders behoefte hebben. De individuele gesprekken met ouders kunnen op elk gewenst moment plaatsvinden. Dit aanbod is het meest ruim en flexibel beschikbaar is.

Concluderend kunnen we stellen dat vijf van de acht kenmerken/elementen waarvan bekend is dat zij bijdragen aan effectiviteit van opvoedsteun terug te vinden zijn in de toepassing in individuele gesprekken (op basis van de interviews). In de toepassing van Triple P en Oplossingsgericht werken kunnen in principe alle kenmerken geconcretiseerd worden.

Versterkt opvoedondersteuning de eigen kracht en sociale netwerken van ouders?

Geïnterviewden noemen het versterken van de eigen kracht van ouders een belangrijk doel van opvoedsteun. In de praktijk vinden ze dit ook een lastig punt. Zoals in de eerder genoemde voorbeelden van ouders die naar hen toegestuurd worden (zie voorbeeld over school). Ook vinden de geïnterviewden het vaak lastig om niet (te snel) zelf met oplossingen te komen. Het versterken van sociale netwerken is niet spontaan naar voren gebracht in de interviews. Er is niet expliciet naar gevraagd.

In het Ouder- en Kindteam is in 2017 een werkgroep preventie opgericht om het aansluiten bij en versterken van sociale veerkracht in de wijk meer te ontwikkelen. Ondersteund door KeTJA Is via het kennisportaal onderzocht welk groepsaanbod in wijken ouders helpt bij elkaar ondersteunen en welke rol het Ouder- en Kindteam kan hebben om dit aanbod te ondersteunen.⁴⁵

⁴⁵ www.neja.nl/ketja. (vraag over ondersteunen initiatieven in de wijk)

7 Conclusie en aanbevelingen

In deze paragraaf wordt beschreven voor welke keuzes, vragen en ontwikkelopgaven de Ouder- en Kindteams anno 2017 staan en wat daartoe onze antwoorden en adviezen zijn. In het bijzonder zullen we ons uitspreken over methodische elementen bij opvoedondersteuning die passend zijn bij de gemeentelijke opdracht en de transformatieopdracht. Het is belangrijk dat opvoedsteun op jeugdigen gerichte doelen realiseert, uitvoerbaar is voor professionals, gezinnen bereikt, aanspreekt en tevreden stelt. Deze slotparagraaf bevat aanbevelingen over de werkwijze bij opvoedondersteuning en de daarbij in te zetten methodieken:

1. de leerlijn, deskundigheidsbevordering van de professionals van de Ouder- en Kindteams
2. verdere ontwikkeling van de opvoedondersteuning
3. het op de kaart zetten van laagdrempelige opvoedondersteuning

Aanbevelingen over de werkwijze bij opvoedondersteuning

De belangrijkste conclusies en aanbevelingen uit de interviews en de meedenksessies komen overeen met de inzichten uit de literatuur over opvoedondersteuning. In de interviews en meedenksessie brachten medewerkers naar voren dat ze graag Ouder- en Kindteambreed een gedeeld referentiekader zouden zien, voor zowel de ouder- en kindadviseurs en jeugdverpleegkundigen, als de jeugdartsen en de jeugdpsychologen die nu niet (of meer beperkt) in opvoedondersteuning geschoold zijn. Daarnaast gaven zij aan op welke wijze opvoedondersteuning binnen het Ouder- en Kindteam het beste toegepast zou kunnen worden om de doelen van het Ouder- en Kindteam te bereiken. We vatten de conclusies en aanbevelingen hier samen.

Voer opvoedondersteuning uit met goede methodes

Een heldere keuze voor één of twee methodieken als basis voor de opvoedondersteuning binnen de Ouder- en Kindteams is de eerste prioriteit. Allereerst omdat professionals elkaar dan beter begrijpen en op elkaars werk kunnen voortbouwen, maar ook omdat de kwaliteit en de efficiency van de hulp dan beter gewaarborgd kunnen worden. Deze twee methodes vormen een goede onderlegger voor de transformatie van de praktijk, waarbij 'kleine problemen klein houden' en 'aansluiten bij de krachten die in het gezin en het netwerk aanwezig zijn' centraal staan.

- *We bevelen OKT aan om Triple P en oplossingsgericht werken te kiezen als methoden voor opvoedondersteuning*
 - Triple P is op specifieke opvoedvaardigheden gericht pakket aan interventies (van lage tot hoge intensiteit) voor ouders van kinderen met (beginnende) *gedragsproblemen*. De interventie is gebaseerd op kennis uit de ontwikkelings-psychopathologie over de invloed van risico- en beschermende factoren die in het leven van kinderen en jongeren een rol spelen bij het ontstaan en voortbestaan van gedragsproblemen. Door toepassing van basale gedragstherapeutische technieken, zoals het geven van complimenten en het geven van positieve aandacht, leren ouders het gedrag van hun kinderen positief te beïnvloeden en hun kind emotioneel te ondersteunen. Triple P is goed onderbouwd en de gedragstherapeutische uitgangspunten van Triple P passen goed bij de uitgangspunten van de Ouder- en Kindteams: vergroten van eigen kracht en regie, zelfregulatie, positieve benadering van jeugdigen en

ouders, sociale steun. Er zijn veel praktische hulpmiddelen om daaraan te werken beschikbaar. De gemeente Amsterdam heeft al jaren veel in Triple P geïnvesteerd. Vrijwel alle jeugdverpleegkundigen zijn er in geschoold (niveau 2 en vaak 3), net als een aanzienlijk deel van de ouder- en kindadviseurs (niveau 3 en groep of individueel niveau 4). Ook weten de meeste jeugdartsen wat Triple P inhoudt.

- Oplossingsgericht werken is *een houding*, waarbij een set gesprekstechnieken gehanteerd wordt die erop gericht is de manier van kijken naar problemen en de verwachtingen over de mogelijkheden tot verandering te beïnvloeden. De gesprekstechnieken zijn gebaseerd op het uitgangspunt dat cliënten zelf hun situatie kunnen veranderen en dat de hulpverlener de taak heeft de cliënt dat te helpen ontdekken en doen. In de praktijk betekent dit veel aandacht voor wat goed gaat en meer toegepast kan worden. Er wordt gekeken welke succesvolle vaardigheden en welke gunstige omstandigheden en contacten (soms op heel andere gebieden) ook kunnen worden ingezet om een bepaald probleem op het gebied van opvoeding op te lossen. Oplossingsgerichte hulp is kortdurend en resultaatgericht. Ouder- en kindadviseurs en gezinnen vinden oplossingsgericht werken aantrekkelijk, omdat ze samen de problemen op een concrete, met het gezin bedachte, goed aansluitende manier kunnen aanpakken en positieve veranderingen in korte tijd zichtbaar worden. Oplossingsgericht werken laat ruimte voor eigen kracht, eigen oplossingen en creativiteit van ouders en professionals. Oplossingsgericht werken is tevens de kernmethodiek in Samen Starten en veel professionals in de jeugdgezondheidszorg zijn er in getraind. Overigens is de oplossingsgerichte houding ook herkenbaar in Triple P.
- De keuze voor deze twee methoden betekent nadrukkelijk *niet* dat beide methoden in alle situaties toegepast dienen te worden. Oplossingsgericht werken is een basismethodiek voor professionals in het Ouder- en Kindteam die ook goed toegepast kan worden in gesprekken waarin opvoedsteun gegeven wordt. Triple P helpt om ouders te ondersteunen bij een scala aan *specifieke opvoedingsvragen en problemen*.
- *Zorg dat met die methoden ook daadwerkelijke de doelgroepen bereikt worden die OKT wil bereiken*
 - Als het doel dat is alle groepen in een wijk van opvoedsteun kunnen profiteren, is het belangrijk opvoedondersteuning aan te bieden daar waar ouders komen: op school, in de ouder-kamer; op de kruipclub in het buurthuis. Zowel de ouder- en kindadviseurs als de jeugdverpleegkundigen zitten daarvoor op de goede plek. Probeer ouders die nu nog niet bereikt worden te bereiken door aan te sluiten bij de activiteiten van informele organisaties.
 - Daarnaast is het belangrijk om ook goed aan te sluiten bij de culturen van de verschillende doelgroepen in de wijk. Juist bij lichte opvoedsteun is cultuursensitief werken essentieel. De aanbevelingen uit het onderzoek naar Triple P divers⁴⁶, maar ook een methodiek als Coach je kind (die werkt aan het bereiken, empoweren en betrekken van migrantenmoeders en -vaders)⁴⁷ geeft goede handvatten om met deze cultuurverschillen om te gaan. Schakel actiever de expertise in die hierover aanwezig is in de teams en bij bepaalde moederorganisaties.

⁴⁶ Distelbrink, M. et al 2011.

⁴⁷ Distelbrink, M. et al 2013 ; Aarts et al 2012.

- Zorg dat professionals goed op de hoogte zijn met de *kernprincipes* van Triple P en de *kerntechnieken* van oplossingsgericht werken, zodat zij in staat zijn de inhoud over te brengen en ‘aan te laten slaan’ afgestemd op het niveau en de behoefte van ouders.
 - Zorg voor aanvulling op Triple P en opvoedondersteuning aan de hand van oplossingsgerichte gesprekstechnieken voor migranten en ondersteun professionals bij het toepassen ervan.
 - Sluit in de opvoedondersteuning zo veel mogelijk aan bij thema’s en zorgen die leven (op een moment, in een wijk): discriminatie, schoolprestaties, overgang naar voortgezet onderwijs, omgaan met (sociale) media.
- *Besteed aandacht aan de positionering van ouders, Ouder- en Kindteam en verwijzer*
Hou er rekening mee dat niet alle ouders zelf bij het Ouder- en Kindteam aankloppen voor hulp. Ouders die verwezen worden door anderen of die bij het Ouder- en Kindteam komen na een screening, hebben een andere benadering nodig dan ouders die zelf met vragen komen. Besteed aandacht aan positionering. Onderscheid de wensen en zorgen van de ouders, van die van de Ouder- en Kindteams en van de partij die verwezen heeft.
 - *Maak opvoedondersteuning onderdeel van zo veel mogelijk activiteiten en contacten*
Opvoedondersteuning is niet altijd een op zichzelf staande activiteit, maar kan ook ‘en passant’ gebeuren. Ouder- en kindadviseurs kunnen ingaan op leeftijdgebonden ontwikkel- en opvoedopgaven en veelvoorkomende zorgen/problemen, ook als ze om een andere reden met een gezin in contact komen. Ook kunnen ze bij opvoedsteun, net als jeugdverpleegkundigen nu al doen, meer anticiperende voorlichting aanbieden. Belangrijk is dan wel eerst na te gaan of ouders belangstelling hebben voor de informatie of de tips om vraag / klantgericht te blijven werken.

Aanbevelingen over scholing en kwaliteitsborging

De aanbeveling om een duidelijke keuze te maken voor de basismethodieken Triple P en oplossingsgericht werken, brengt met zich mee dat medewerkers hierin geschoold dienen te worden en dat geïnvesteerd moet worden in de ondersteuning van medewerkers in de toepassing ervan, zodat de kwaliteit ook op lange termijn geborgd is.

Zorg dat alle ouder- en kindadviseurs en jeugdverpleegkundigen minimaal geschoold zijn in Triple P niveau 3 individueel én in oplossingsgericht werken.

- De scholing in Triple P niveau 2 en 3 geeft de ouder- en kindadviseurs en jeugdverpleegkundigen een stevige basis om ouders tips te geven (niveau 2) en om gesprekken met ouders over opvoeding te voeren (niveau 3). De meeste jeugdverpleegkundigen en een groot deel van de ouder- en kindadviseurs zijn al geschoold in de periode voor dat ze bij de Ouder- en Kindteams kwamen werken. Nieuwe jeugdverpleegkundigen worden ook nu nog geschoold, nieuwe ouder- en kindadviseurs niet. Hier is een inhaalslag nodig.
- Scholing in oplossingsgericht werken moet de ouder- en kindadviseurs en jeugdverpleegkundigen een basis geven om opvoedondersteuning oplossingsgericht uit te voeren. De meeste ouder- en kindadviseurs afkomstig uit de *jeugdhulpverlening* zijn erin geschoold, voordat ze binnen de Ouder- en Kindteams kwamen werken, maar de andere ouder- en kindadviseurs niet. In het Ouder- en Kindteam wordt wel een dag training oplossingsgericht werken als (klein) verplicht onderdeel van de scholing

Focus op Veiligheid. Er is meer scholing in Oplossingsgericht werken nodig, vanwege het belang voor 'vraaggericht werken' en 'regie bij gezinnen'.

- De leerlijn kan in kaart brengen wie al dan niet geschoold zijn en zorgen dat de niet geschoolde medewerkers alsnog een training krijgen. Na de scholing is een vorm van 'coaching on the job' noodzakelijk om borging van de methode in de praktijk te realiseren.

Zorg dat professionals van het Ouder- en Kindteam, die niet in Triple P geschoold zijn, zoals (een deel van de) jeugdartsen en de jeugdpsychologen, voldoende op de hoogte zijn van de uitgangspunten en de werkwijze van Triple P.

- Een deel van de jeugdartsen heeft al een dergelijke 'basis' training gehad. Zorg dat deze breder wordt toegepast: ook bij de jeugdpsychologen.

Zorg dat de borging van de kwaliteit van de individuele opvoedondersteuning in de teams zelf plaats vindt.

- Om de vaardigheid en deskundigheid in Triple P te onderhouden zijn binnen de Ouder- en Kindteams werkplaatsen ingericht. Deze Triple P werkplaatsen zijn bedoeld voor alle ouder – en kindadviseurs die Triple P toepassen, ongeacht de vraag welk niveau Triple P ze bieden en of het om individuele of groepsgerichte opvoedondersteuning gaat. De frequentie is twee maal per jaar. Onderzoek of deze vorm van ondersteuning volstaat voor een goede borging van de kwaliteit van Triple P.
- Voor oplossingsgericht werken is de borging nog niet geregeld. De veronderstelling is dat de borging van deze basismethodiek beter in de teams zelf kan plaatsvinden dan in aparte werkplaatsen met lage frequentie. Dit zou plaats kunnen vinden in werkoverleggen, casuïstiekbesprekingen of via (begeleide) intervisie. In deze werkoverleggen en casuïstiekoverleggen zou steeds de relatie gelegd dienen te worden tussen de toepassing van de oplossingsgericht werken en de doelen van de Ouder- en Kindteams. Een vraag die steeds opnieuw aan de orde komt is dan: 'Hoe zijn (principes van) positief opvoeden en oplossingsgericht werken ingezet om eigen kracht en regie bij het gezin te versterken?'

Besteed expliciet aandacht aan opvoedondersteuning in de casuïstiekbesprekingen.

- Op dit moment is er in alle teams aandacht voor de wijze waarop professionals binnen hun teams kunnen leren. Het blijkt daarbij dat in werkbesprekingen als casuïstiekoverleg en intervisie veel nadruk ligt op het oplossen van ingewikkelde casuïstiek. Het is nodig een vorm van werkbespreking te ontwikkelen die ook expliciet gericht is op samen leren over lichte opvoedsteun, eigen kracht, netwerkversterking, het bereiken van bepaalde groepen etc. En tweede aandachtspunt is dat casus- of werkbesprekingen niet beperkt blijven tot verstrekken van advies, maar er ook ruimte wordt gemaakt voor samen oefenen van uiteenlopende basisvaardigheden die medewerkers in verschillende mate beheersen en die onderhoud vergen.
- Stimuleer dat de deskundigheid over opvoedondersteuning aan specifieke groepen, bijvoorbeeld aan ouders met een verstandelijke beperking, ouders met een migratieachtergrond, et cetera in een doorlopende cyclus aan professionals aangeboden wordt. De deskundigheid die aanwezig is bij moederorganisaties kan daarvoor worden ingezet.

Aanbevelingen voor verdere ontwikkeling van opvoedondersteuning

- *Werk de samenhang tussen Positief Opvoeden en Oplossingsgericht Werken verder uit*
Een deel van de medewerkers van de Ouder- en Kindteams is 'opgegroeid' met oplossingsgericht werken, een ander deel heeft 'van huis uit' Triple P meegekregen. De beide methodes kunnen elkaar versterken. Besteed daarom expliciet aandacht aan de kernprincipes van beide methoden (zie boven).
- *Ontwikkel methodes om opvoedsteun te bieden aan groepen die niet zelf naar het Ouder- en Kindteam toekomen en om de pedagogische civil society te ontwikkelen*
 - Om goed opvoedsteun te kunnen bieden is het belangrijk zicht te leren krijgen op groepen en gezinnen die niet worden bereikt, en erin bedreven te raken op hen af te stappen, met hen te mengen en voor hen benaderbaar te worden.
 - Bied meer interactief en innovatief opvoedsteun aan in de vorm van themabijeenkomsten en informele ontmoetingsbijeenkomsten waarbij nadrukkelijk wordt aangesloten bij thema's die onder ouders leven.
 - Opvoedsteun in de vorm van themabijeenkomsten, aansluiten bij informele ontmoetingsbijeenkomsten van ouders of andere bijeenkomsten in de wijk dient nader onderzocht te worden. Dit om zicht te krijgen op goede voorbeelden van wijkgericht werken, gebruik van informeel aanbod en van het hele team betrekken bij wijkgericht werk. Vraag hierbij: Op welke wijze kunnen de principes van oplossingsgericht werken en Triple P flexibel worden inzet of welke aanvullende werkwijze is gewenst?
- *Maak systematischer gebruik van de kennis over en de ervaring met cultuursensitief werken*
Triple P en oplossingsgericht werken zijn in de opvoedondersteuning voor veel gezinnen bruikbaar, maar het leren aansluiten bij gezinnen met uiteenlopende culturen is een aspect dat aandacht verdient in de Ouder- en Kindteams. Cultuursensitief werken kan onder meer worden geleerd door de teambijeenkomst Waardenopvoeding in diversiteit⁴⁸, onderling leren van de interculturele expertise van collega's en moederorganisaties, methodieken zoals Coach je kind⁴⁹, gastsprekers, wijkbezoeken etc. Een manier die de drempel kan verlagen om te leren op dit punt, is het aanstellen van één of meer personen die benaderd kunnen worden met vragen.⁵⁰

In de interviews werd naar voren gebracht dat medewerkers afkomstig uit de welzijnsorganisaties het gevoel hebben dat zij minder tijd besteden aan (lichte) opvoedsteun dan voor de start van de Ouder- en Kindteams het geval was. Het vermoeden is dat dit komt door de vele vragen die op de Ouder- en Kindteams afkomen over behoorlijk ingewikkelde problemen. Ook zagen we dat niet alle medewerkers afkomstig uit de verschillende 'toeleveranciers' van de teams even goed voorbereid op deze taak van de teams. Een manier om de focus op opvoedondersteuning te versterken zou het werken met uitkomsten kunnen zijn.⁵¹ Voorbeelden hiervan zijn:

⁴⁸ Op de specifieke thema's die spelen in het leven van ouders met een migratie achtergrond is het aanbod nog onvoldoende op afgestemd. KeTJA onderzoekers hebben recent een methode ontwikkeld die teams kan helpen om ouders op deze thema's ook beter te gaan ondersteunen. Hiervoor is een teambijeenkomst ontwikkeld die beroepskrachten helpt zich bewust(er) te worden van de thema's die spelen en daar met elkaar over uit te wisselen (en kennis uit onderzoek aangereikt te krijgen). <https://www.kis.nl/publicatie/teambijeenkomst-waardenopvoeding-diversiteit>

⁴⁹ Aarts et al., 2012.

⁵⁰ Zie: Goense et.al, 2015.

⁵¹ Zie bijvoorbeeld: Van Yperen, Bijl & Veerman (te verschijnen).

- Formuleer prestatieafspraken voor wat betreft opvoedondersteuning, bijv. voor het aantal themabijeenkomsten dat per team gegeven wordt. Dit op een zelfde manier zoals dat al gebeurt bij het uitvoeren van trainingen.
- Hou bij wat er binnen de Ouder- en Kindteams aan opvoedsteun wordt gerealiseerd, bespreek deze gegevens in de teams en ga zo gezamenlijk na wat goed gaat en meer gedaan kan worden.
- Meet de tevredenheid van ouders over opvoedcursussen, en inventariseer de door ouders gerapporteerde effecten ervan. De resultaten van opvoedcursussen kunnen op aansprekende wijze worden omgezet in producten voor bespreking in de team (zie het vorige punt) en voor externe communicatie (naar ouders en jeugdigen en politiek).

Literatuur

- Aarts, W., Marinissen, H., Mahdi – el Yakoubi, E., Salama, E. & Stevens, G. (2013). *Coach je kind, methodiekbeschrijving (deel 1)*. Amsterdam: Stichting voor Interculturele Participatie en Integratie (SIPI).
- Blokland, G. (2015). *Over opvoeden gesproken. Methodiekboek pedagogisch adviseren*. Utrecht/Amsterdam: NJI / SWP.
- Day, M., T. Pels en R. Gilsing (2016). *Eigen voorzieningen van migranten in het jeugddomein*. Utrecht: Kennisplatform Integratie en Samenleving.
- Dijk, M. van & Prinsen, B. (2009). *Opvoedingsondersteuning in het Centrum voor Jeugd en Gezin*. Utrecht / Den Haag: Nederlands Jeugdinstituut / Centrum voor Jeugd en Gezin.
- Distelbrink, M., Essayah, O., Ketner, S., Van Heerebeek, M. & Winkelman, C. (2011). *Triple P divers, ervaringen met een opvoedprogramma in veelkleurig Amsterdam*. Amsterdam/Utrecht: Kenniswerkplaats Tienplus.
- Distelbrink, M., Gilsing, R., Pels, T., Schöne, J. & Wind, D. (2014). *Proeftuinen Om het Kind. Een kwalitatieve verkenning*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Distelbrink, M., Halane, S., Mehrzad, A., Naber, P. & Pels, T. (2015). *Opvoeddebatten met migrantenvaders. Een methodiekbeschrijving en – onderbouwing*. Amsterdam: Kenniswerkplaats Tienplus.
- Distelbrink, M. & Pels, T. (2012). Pedagogische ondersteuning en de spilfunctie van het CJG. Uitdagingen voor gemeenten en professionals. *Pedagogiek*, 32 (1), p. 67-81.
- Distelbrink, M., Pels, T., Jansma, A., & Van der Gaag, R. (2012). *Ouderschap versterken. Literatuurstudie over opvoeding in migrantengezinnen en de relatie met VVE, school, CJG en justitiële voorzieningen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Distelbrink M., Pels, T., Tan, S., & Aarts, W. (2013). *Coach je kind, theoretische onderbouwing (deel 2)*. Amsterdam: SIPI / Stichting voor Interculturele Participatie en Integratie.
- Distelbrink, M., & Pels, T. (2015). Sekseverschillen, onderwijs en religie in de opvoeding. In: F. Bucx & S. de Roos (Red.) *Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen. Een terugblik en verkenning*. Den Haag: SCP, pp.103-125.
- Distelbrink, M. & Pels, T. (2016). 'Wijkteams Jeugd: omgaan met (etnische) diversiteit. Fukkink, R. & Oostdam, R. (red.). *Onderwijs en opvoeding in een stedelijke context. Van startbekwaam naar stadsbekwaam*. Bussum: Coutinho, p.195-204.
- Distelbrink, M. & Ponzoni, E. (2017). *Toolkit samenwerking formele en informele opvoedondersteuning. Een vruchtbare bodem voor samenwerking*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving (www.kis.nl).

- Dunnink, G. en W. Lijs (2008). *Activiteiten basispakket jeugdgezondheidszorg 0-19 jaar per contactmoment*. Utrecht: RIVM. (Rapport 295001001/2008, te downloaden via <http://www.rivm.nl/>)
- Gemeente Amsterdam (2013) *Koersbesluit om het kind. Programma hervorming zorg voor de jeugd*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Gemeente Amsterdam (2015a) *Verordening op de Zorg voor de Jeugd*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Gemeente Amsterdam (2015b). *'Alle Amsterdammers doen mee'. Meerjarenbeleidsplan Sociaal Domein 2015-2018*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Goense, P., Pronk, S., Boendermaker, L., Bakker, R., Ruitenbergh, I. & Bertling, L. (2015). *Leren op de werkvloer. Organisatie en inhoud van leren op de werkvloer*. Delft: Eburon.
- Habets en Hageraats (2015). *Bestuurlijke transformatieagenda zorg voor de jeugd 2015-18*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Hoogenboezem, G. (2012). *Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'Pedagogisch adviseren'*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Ince, D. (2013). *Wat werkt in opvoedingsondersteuning*. Utrecht: NJI
- Jansen, W. et. al. (2015). *Effectiviteit Opvoedingsonderzekerheid-interventies: Kennisbevordering over de effectiviteit van interventies rondom opvoedingsonzekerheid (preventief en lichte problematiek). Consortium Integratie Kennisbevordering Effectiviteit Opvoedonzekerheid Interventies (CIKEO)*. Den Haag: ZonMW (conceptversie)
- Kaminski, J.W., Valle, L.A., Filene, J.H. & Boyle, C.L. (2008). A meta-analytic review of components associated with parent training program effectiveness. *J. Abnorm. Child Psychol*, 36, 567-589.
- Kukenheim (2016) *Opdracht Ouder- en Kindteams Amsterdam eind 2016 tot en met 2019*.
- Meij, H. (2011). *De basis van opvoeden en ontwikkeling*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Ouder- en Kindteams Amsterdam (2016) *Jaarrapportage 2015*. Amsterdam: OKT Amsterdam.
- Ouder- en Kindteams Amsterdam (2017) *Jaarrapportage 2016*. Amsterdam: OKT Amsterdam.
- Oudhof, M., Wolff, M.S. de., Ruiter, M. de., Kamphuis, M., L'Hoir, M.P., & Prinsen, B. (2013). *JeugdGezondheidsZorg-richtlijn Opvoedingsondersteuning. Voor hulp bij opvoedingsvragen en lichte opvoedproblemen*. Utrecht: Nederlands Centrum Jeugdgezondheid
- Pels, T., Distelbrink, M. & Tan, S. (2009). *Meetladder Diversiteit Interventies. Naar verhoging van bereik en effectiviteit van interventies voor verschillende (etnische) doelgroepen*. Utrecht: Verwey-Jonker instituut.
- Timmermans, M., Van Heerwaarden, Y., Pijpers, F. en Carmiggelt, B. (2013). *Ontwikkelingsaspecten & Omgevingsinteractie (O&O) Schema*. Utrecht: Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ)
- Van Yperen, T., Van der Steege, M., Addink, A. & Boendermaker, L. (2010). *Algemeen en specifiek werkzame factoren in de jeugdzorg. Stand van de discussie*. Utrecht: Nji.

Van Yperen, T.A., Bijl, B. & Veerman, J.W. (verschijnt eind 2017). Aangepaste en uitgebreide tweede druk van Zicht op Effectiviteit, waarin onder andere aandacht is het werken met 'betekenisvolle metingen'.

Vries, W. de (2005, update december 2008). *Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'Triple P'*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Winkelman, C., Distelbrink, M. & Pels, T. (2017). *Waardenopvoeding in diversiteit*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving (www.kis.nl).